

PRZEGLĄD PRAWA ADMINISTRACYJNEGO

(8)2024 • DOI: 10.17951/ppa.2024.8.79-98

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ZBIGNIEW ROMUALD KMIECIK

zbniew.kmiecik@mail.umcs.pl

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1066-0075>

Pojęcie świadka. Uwagi prawnoporównawcze

The Concept of a Witness: Comparative Law Observations

Ewolucja pojęcia świadka w doktrynie prawa sądowego

W doktrynie procesu karnego już J. Bentham wyróżniał dwa rodzaje świadka: a) świadka odbierającego wrażenia, tj. takiego, który „widział, słyszał, poznał za pomocą narządów swych zmysłów fakt, o którym może udzielić wiadomości, skoro będzie o to pytany”; b) świadka zeznającego, który „posiadane wiadomości podaje sądowi”¹. Kategorie te odpowiadają znaczeniowo współczesnym pojęciom świadka w znaczeniu faktycznym i świadka w znaczeniu prawnym (procesowym).

W późniejszej literaturze karnistycznej nie zawsze odróżniano świadka w znaczeniu faktycznym i świadka w znaczeniu prawnym, a formułowane przez różnych autorów definicje świadka eksponowały na ogół zarówno elementy faktyczne, jak i prawne. Różni autorzy przyjmowali przy tym różne czynniki prawne i faktyczne jako przesądzające o byciu świadkiem.

¹ J. Bentham, *Traktat o dowodach sądowych*, Gniezno 1939, s. 125.

W definicjach tych przytaczano w różnych kombinacjach kryteria dotyczące:

- rodzaju podmiotu (osoba fizyczna);
- pozycji podmiotu względem sprawy (osoba niebędąca stroną, niezainteresowana sprawą);
- posiadania przez podmiot określonej wiedzy (posiadanie informacji o okolicznościach² sprawy będącej przedmiotem toczącego się postępowania);
- sposobu uzyskania przez podmiot tej wiedzy (uzyskanie bezpośrednio, tj. drogą własnych spostrzeżeń zmysłowych);
- fizycznej możliwości komunikowania przez podmiot posiadanej wiedzy (posiadanie zdolności do komunikowania spostrzeżeń);
- prawnej dopuszczalności komunikowania przez podmiot posiadanej wiedzy (brak prawnych przeszkód do złożenia zeznań);
- czynności procesowych skierowanych względem podmiotu przez organ procesowy (wezwanie do złożenia zeznań);
- czynności procesowych dokonanych przez podmiot wobec organu procesowego (rzeczywiste składanie bądź złożenie zeznań).

Przykładowo I.J. Fojnicki pisał: „Świadek to osoba fizyczna mająca informacje o okolicznościach rozpatrywanej w sądzie sprawy, które uzyskała drogą ich osobistego spostrzeżenia, i wezwana do sądu w celu poświadczenia przed nim tychże okoliczności w określonym przez prawo trybie”³.

Według F. Clerca świadkiem w szerokim znaczeniu miała być osoba inna niż oskarżony, zdolna do udzielenia informacji wymiarowi sprawiedliwości w sposób oznaczony przez prawo o przestępstwie lub jego sprawcy, a świadkiem w wąskim znaczeniu – osoba dopuszczona do złożenia zeznań po złożeniu przysięgi⁴.

H.F. Pfenninger rozumiał przez świadka osobę inną niż sąd lub strona, która zobowiązana jest do złożenia w procesie informacji o faktach, których znajomość posiadała dzięki własnym zmysłowym spostrzeżeniom⁵.

Współcześnie niemal wszyscy teoretycy postępowań sądowych, a zwłaszcza sądowego prawa dowodowego, odróżniają świadka w znaczeniu procesowym od świadka w znaczeniu faktycznym. Jako kryterium wyodrębnienia znaczenia formalnego przyjęto powszechnie „wezwanie” do złożenia zeznań.

² Posiadanie wiedzy o okolicznościach sprawy oznacza, że chodzi o okoliczności zaistniałe, a nie mogące zaistnieć w przyszłości. Wypowiedź o możliwych przyszłych okolicznościach z natury rzeczy nie jest oświadczeniem wiedzy, tylko opinią, a zatem należy do gestii biegłego, a nie świadka.

³ I.J. Fojnicki, *Kurs ugołownago sudoproizwodstwa*, t. 1, cz. II: *Priedmiot processa*, S.-Pietierburg 1896, s. 312.

⁴ F. Clerc, *Le procès pénal en Suisse Romande (Etude de l'influence du droit francois sur les de procedure pénale en vigueuren Suisse Romande)*, Paris 1955, s. 87–89, cyt. za: S. Waltoś, *Wprowadzenie do badań*, [w:] *Świadek w procesie sądowym*, red. S. Waltoś, Warszawa 1985, s. 19.

⁵ H.F. Pfenninger, *Probleme des schweizerischen Strafprozessrechtes*, Zürich 1966, s. 156, cyt. za: S. Waltoś, *Wprowadzenie...*, s. 19.

Pojawiły się jednak kontrowersje dotyczące:

- tego, czy świadek w znaczeniu procesowym musi być jednocześnie świadkiem w znaczeniu faktycznym;
- dopuszczalności przesłuchania osób, które mają wiedzę o okolicznościach sprawy, ale uzyskaną pośrednio, „ze słyszenia, a nie bezpośrednio, za pomocą własnych zmysłów.

S. Waltoś określał świadka w znaczeniu procesowym jako „osobę fizyczną wezwaną przez organ procesowy do złożenia zeznań o posiadanych wiadomościach”⁶. Podobną definicję zawiera *Mała encyklopedia prawa*, według której świadek w znaczeniu procesowym to „osoba wezwana przez organ procesowy do przekazania mu posiadanych przez siebie wiadomości o badanym przez ten organ fakcie”⁷. Obie definicje zakładają, że świadek w znaczeniu procesowym musi mieć wiedzę o okolicznościach mających znaczenie dla sprawy, a więc że musi być jednocześnie świadkiem w znaczeniu faktycznym.

Przez świadka w znaczeniu faktycznym (materialnym) S. Waltoś rozumie osobę fizyczną, która „dzięki własnym spostrzeżeniom uzyskała wiadomość o fakcie badanym w toku procesu”⁸. I w tym przypadku podobną definicję znajdziemy w *Małej encyklopedii prawa*, w myśl której świadek to „osoba, która przy jakimś zdarzeniu była obecna, obserwowała je i poczyniła jakieś spostrzeżenia, które może zrelacjonować”⁹. Obie definicje zakładają, że świadek w znaczeniu faktycznym to wyłącznie tzw. świadek naoczny.

Z czasem rozszerzono definicję świadka w znaczeniu procesowym, obejmując nią wszelkie osoby wezwane przez organ procesowy do złożenia zeznań, bez względu na to, jak daleko sięgają ich wiadomości i czy obejmują fakty, które mają być sprawdzone przy ich udziale. Jednocześnie uznano za dopuszczalne odbieranie od świadka zeznań dotyczących okoliczności, o których świadek dowiedział się od innych osób.

Kompletną definicję świadka w znaczeniu procesowym, wymieniającą wszystkie cechy konstytutywne desygnatu tej nazwy, pomijającą cechy konsekwentne (nieistotne, uzupełniające), a jednocześnie akcentującą czynniki niemające znaczenia dla posiadania statusu świadka, przedstawił K. Knoppek. W ujęciu tego autora „świadkiem w znaczeniu procesowym jest każda osoba wezwana przez organ sądowy – za pomocą pisma lub w formie ustnej – do złożenia zeznań o faktach dotyczących rozpoznawanej sprawy, jak również osoba, w której obecności sąd oświadczył wolę przesłuchania przez wydanie postanowienia dowodowego, bez

⁶ S. Waltoś, *Wprowadzenie...*, s. 19.

⁷ Z. Rybicki (red.), *Mała encyklopedia prawa*, Warszawa 1980, s. 749.

⁸ S. Waltoś, *Wprowadzenie...*, s. 19.

⁹ Z. Rybicki (red.), *op. cit.*, s. 749.

względu na to, czy osoba ta ma jakiegokolwiek wiadomości o faktach dotyczących sprawy, czy poznała je dzięki własnym spostrzeżeniom, czy też z innych źródeł, oraz bez względu na to, czy jest wyłączona przez ustawę z kręgu osób mogących występować w takim charakterze¹⁰. A zatem jedynym czynnikiem przesądzającym o tym, że dana osoba fizyczna staje się świadkiem w znaczeniu procesowym, jest powołanie tej osoby do złożenia zeznań przez podmiot prowadzący postępowanie. Znamienny dla karnistycznej definicji świadka jest w szczególności brak wskazania cechy niezainteresowania wynikiem postępowania. Wynika to stąd, że w procesie karnym – odmiennie niż w postępowaniach cywilnym i administracyjnym – w charakterze świadka może niekiedy występować strona: oskarżyciel prywatny i oskarżyciel posiłkowy. Tego rodzaju kumulacja ról ma jednak swoich przeciwników, zwłaszcza w nauce niemieckiej¹¹.

Pojawiły się przy tym różnice zdań co do tego, czy w sytuacji, gdy powołanie danej osoby do złożenia zeznań jest jej komunikowane w formie pisemnej, decydujący jest moment wydania postanowienia dowodowego o jej przesłuchaniu, czy też moment jego doręczenia tej osobie. Za moment początkowy, od którego daną osobę należy uznawać za świadka, wypada przyjąć chwilę ogłoszenia tej osobie postanowienia dowodowego sądu powołującego tę osobę do złożenia zeznań albo moment doręczenia takiego postanowienia wraz z wezwaniem do stawienia się w celu złożenia zeznań.

W doktrynie procesu cywilnego natomiast świadek definiowany jest jako „osoba trzecia, która nie uczestniczy bezpośrednio w procesie, która była w stanie i miała możliwość spostrzec okoliczności sporne i mające znaczenie w konkretnym procesie i która ma obowiązek, w razie wskazania jej jako świadka, zeznawać przed sądem¹². Definicja ta określa w istocie osobę, która – w odniesieniu do okoliczności mających znaczenie w konkretnej sprawie – prawdopodobnie jest świadkiem w znaczeniu faktycznym (bo była w stanie i miała możliwość spostrzec te okoliczności), a przy tym jest potencjalnym świadkiem w znaczeniu procesowym (bo nie jest w tej sprawie stroną).

¹⁰ K. Knoppek, *Pojęcie świadka w znaczeniu procesowym*, „Palestra” 1982, nr 4–5, s. 27–28.

¹¹ Zob. R. Kmiecik, *Oskarżyciel posiłkowy w procesie karnym*, Warszawa 1977, s. 89 i n.

¹² K. Piasecki, *System dowodów i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2012, s. 194.

Pojęcie świadka w doktrynie prawa administracyjnego proceduralnego

W piśmiennictwie administracyjnoprawnym, definiując świadka, zwraca się uwagę na ogół na te same czynniki, które eksponowane są w literaturze procesu cywilnego – bycie osobą fizyczną¹³, wezwaną w cudzej sprawie w celu zeznania co do okoliczności spostrzeżonych przez siebie lub przez inną osobę¹⁴. Podkreśla się, iż „istotną cechą tej osoby jest to, że postępowanie nie dotyczy jej praw i obowiązków”¹⁵. Ta ostatnia cecha, nienależąca – jak wspomniano – do elementów konstytutywnych definicji świadka w procesie karnym, ma w postępowaniu administracyjnym istotne znaczenie w kontekście przesłuchiwania stron.

W doktrynie nie ma bowiem zgody co do tego, czy strona może odmówić złożenia zeznań. Jedynie w postępowaniu podatkowym kwestia ta nie budzi wątpliwości wobec wyraźnej regulacji stanowiącej, że „organ podatkowy może przesłuchać stronę po wyrażeniu przez nią zgody” (art. 199 zd. 1 o.p.). W innych postępowaniach jurysdykcyjnych kwestia obowiązku poddania się stronie przesłuchaniu jest przedmiotem kontrowersji. Kodeks postępowania administracyjnego normuje kwestię prawa odmowy zeznań jedynie w odniesieniu do świadków, wymieniając enumeratywnie w art. 83 § 1 k.p.a. osoby bliskie stronie, którym takie prawo przysługuje. Art. 86 k.p.a. stanowi, że „do przesłuchania stron stosuje się przepisy dotyczące świadków”. Powstaje wobec tego pytanie, jak stosować wobec stron art. 83 § 1 k.p.a. – wprost czy odpowiednio?

Gdyby stosować ten przepis wprost do stron, to należałoby uznać, że strona nie może odmówić zeznań. W katalogu osób, którym takie prawo przysługuje na mocy art. 83 § 1 k.p.a., nie ma bowiem stron. Są tylko osoby jej bliskie. Tym zapewne kierował się J. Służewski, twierdząc, że „przesłuchiwana strona ma obowiązek składania zeznań”¹⁶. Również J. Jendrośka był zdania, że w świetle rozwiązań kodeksowych „strona we własnej sprawie ma obowiązek zeznawać (...) i nie może odmówić zeznań”¹⁷. Pogląd taki należałoby zaakceptować, gdyby przyjąć za J. Jendrośką, że strona zeznaje we własnej sprawie „w charakterze

¹³ Zob. np. C. Martysz, [w:] G. Łaszczycza, C. Martysz, A. Matan, *Postępowanie administracyjne ogólne*, Warszawa 2003, s. 529; F. Elżanowski, [w:] *Postępowanie administracyjne i sądownictwo administracyjne*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2020, s. 155.

¹⁴ Zob. np. Z. Janowicz, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 239.

¹⁵ A. Wróbel, [w:] A. Wróbel, M. Jaśkowska, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 556. Podobnie B. Adamiak, [w:] B. Adamiak, J. Borkowski, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 352; P. Daniel, *Administracyjne postępowanie dowodowe*, Wrocław 2013, s. 155–156.

¹⁶ J. Służewski, *Postępowanie administracyjne*, Warszawa 1982, s. 96.

¹⁷ J. Jendrośka, *Potrzeba nowego modelu procedury prawnej w administracji*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 3, s. 27. Autor jednak krytycznie ocenia takie rozwiązanie.

świadka”¹⁸. Tylko wtedy bowiem można by uznać, że art. 83 § 1 k.p.a. należy stosować do stron wprost.

Przyjęcie założenia, że strona zeznaje „w charakterze świadka”, jest jednak niedopuszczalne ze względu na sprzeczność z ukształtowaną w doktrynie postępowania administracyjnego definicją świadka, której jednym z elementów konstytutywnych jest – jak wspomniano – udział w cudzej sprawie¹⁹. Art. 83 § 1 k.p.a. może być zatem stosowany wobec stron jedynie odpowiednio, co należy rozumieć w ten sposób, że prawo przysługujące wymienionym w nim osobom wezwanym do stawienia się w charakterze świadka przysługuje także stronie w analogicznej sytuacji (tzn. gdy organ wyraził wolę jej przesłuchania). Skoro bowiem prawo odmowy zeznań przysługuje osobom bliskim strony, to tym bardziej prawo to należy przyznać samej stronie. Innymi słowy, skoro nie można zmuszać świadka do zeznawania na niekorzyść osoby mu bliskiej, to tym bardziej nie można zmuszać strony do zeznawania na swoją własną niekorzyść. Tylko takie rozwiązanie można pogodzić z założeniem racjonalności ustawodawcy. Fakt, że w art. 83 § 1 k.p.a. ustawodawca nie wymienił strony wśród osób, które mogą odmówić zeznań „w charakterze świadka”, wynika stąd, że strona nie zeznaje „w charakterze świadka”. Fakt ten nie może być zatem postrzegany jako argument przemawiający za tezą, że stronie nie przysługuje prawo odmowy zeznań.

Strona może także odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania w każdej sytuacji i bez konieczności podawania przyczyny odmowy. Skoro bowiem może odmówić zeznań w całości, to tym bardziej może odmówić odpowiedzi na pojedyncze pytania. (Nawiasem mówiąc, podobnie nieograniczone prawo do odmowy odpowiedzi na pytania posiadają osoby bliskie strony, wymienione w art. 83 § 1 k.p.a. Skoro mogą oni odmówić zeznań w całości, powołując się jedynie na tę okoliczność, że łączy je ze stroną określony, obiektywnie istniejący i sprawdzalny stosunek, to tym bardziej okoliczność ta jest wystarczającą przesłanką prawa do nieudzielenia odpowiedzi na pojedyncze pytania.) Można stwierdzić wobec tego, że w odniesieniu do stron oraz osób bliskich strony prawo do odmowy odpowiedzi na poszczególne pytania wynika nie tyle z art. 83 § 2 k.p.a., co – na zasadzie wniosku *a maiori ad minus* – z przepisu zawartego w § 1 tego artykułu. Art. 83 § 2 k.p.a. odnosi się zaś jedynie do tych świadków, którym nie przysługuje prawo odmowy zeznań w całości, czyli do świadków niebędących osobami bliskimi strony.

Odpowiednie stosowanie wobec stron art. 83 § 3 k.p.a. oznacza zatem, że organ ma obowiązek pouczyć stronę nie tylko o odpowiedzialności karnej za fał-

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Zob. E. Iserzon, [w:] E. Iserzon, J. Starościak, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, teksty, wzory i formularze*, Warszawa 1970, s. 171–172.

szywe zeznania, ale także o prawie odmowy poddania się przesłuchaniu i prawie odmowy odpowiedzi na pytania.

Świadek w znaczeniu faktycznym (materialnym)

Świadek w znaczeniu faktycznym może być rozumiany szeroko lub wąsko. Szeroko rozumiany świadek w znaczeniu faktycznym to osoba, która za pomocą własnych zmysłów uzyskała wiadomość o jakimś wycinku rzeczywistości. W zasadzie każdy człowiek jest więc świadkiem różnorodnych faktów.

Słownikowe znaczenie „świadka” jako wyrazu neutralnego (tj. w żaden sposób nienacechowanego) jest jednak węższe. Świadek w języku nienacechowanym (w konkretnym przypadku: nieprofesjonalnym) to „osoba obecna przy czymś, mogąca stwierdzić to, co widziała, świadczyć o tym, przy czym była”. Wydaje się, że przez użyte w tej definicji słowo „stwierdzić” – które jest wieloznaczne²⁰ – powinniśmy rozumieć zarówno ‘skonstatować’, jak i ‘oświadczyć’ (‘podać do wiadomości’, ‘zakomunikować’) oraz ‘zaświadczyć’, a słowo „widziała” możemy rozszerzyć na odebranie bodźców za pomocą innych zmysłów niż wzrok. Za taką interpretacją tej definicji przemawia drugie z zawartych w niej dopełnień względem przydawki „mogąca” („świadczyć o tym, przy czym była”). Cechą konstytutywną węższego (słownikowego) pojęcia świadka w znaczeniu faktycznym jest więc zdolność do zakomunikowania swoich spostrzeżeń.

Świadek w znaczeniu faktycznym może często posiadać cechy, które z natury rzeczy są wykluczone w przypadku świadka w znaczeniu prawnym: przypadkowy, niepotrzebny, niepożądany. Stąd zachowanie, jakiego społeczeństwo oczekuje od świadka w znaczeniu faktycznym, jest często sprzeczne z tym, jakiego oczekuje się od świadka w znaczeniu prawnym. Od świadka w znaczeniu prawnym oczekuje się na ogół zeznawania w imię sprawiedliwości, której wymierzenie jest uzależnione od ustalenia prawdy; w przypadku świadka w znaczeniu faktycznym cnotą jest często milczenie.

Świadkiem w znaczeniu faktycznym może być – jak się wydaje – nie tylko człowiek, ale także przedstawiciel innego gatunku mającego zdolność spostrzegania i komunikowania spostrzeżeń. Nawet słownikowa definicja nazwy „świadek” odnosi ją do osoby, tj. niekoniecznie człowieka. Kryterium „osobowości” w uję-

²⁰ Interesujące jest to, że żaden z najważniejszych słowników języka polskiego nie podaje wszystkich wymienionych znaczeń czasownika „stwierdzić”. Słownik S. Szobera (*Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 1965, s. 608) podaje znaczenia ‘poświadczyć’ i ‘oświadczyć’; słownik pod red. M. Szymczaka (*Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 1981, s. 361) podaje znaczenia ‘skonstatować’ i ‘poświadczyć’; słownik pod. red. S. Dubisza (*Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 2008, s. 1434) podaje znaczenia ‘skonstatować’ i ‘powiedzieć’.

ciu psychologiczno-filozoficznym jest posiadanie samoświadomości (w danym momencie, a nie tylko potencjalnie lub w przeszłości) i zdolności do myślenia. Osobą jest więc np. szympanś czy goryl (albo delfin lub wieloryb), ale nie jest nią istota ludzka głęboko upośledzona umysłowo albo dotknięta demencją. Nie jest nią też niemowlę ani tym bardziej płód²¹. Należy jednak zaznaczyć, że wyniki eksperymentów mających potwierdzać posiadanie przez niektóre zwierzęta samoświadomości (zwłaszcza tzw. testu lustra) i zdolności do myślenia (zwłaszcza dotyczących używania narzędzi) są różnie interpretowane przez naukowców²².

W związkach frazeologicznych słowo „świadek” bywa odnoszone także do Najwyższej Osoby, jak np. w wyrażeniu „Bóg mi świadkiem”, będącym rodzajem solennego zapewnienia o prawdomówności czy też prawdziwości zakomunikowanego faktu.

Wreszcie należy zauważyć, że w metaforycznych związkach frazeologicznych słowo „świadek” bywa odnoszone nie tylko do osób, ale także do rzeczy, jak np. w wyrażeniu „niemy świadek”, które może oznaczać ‘przedmiot lub obiekt znajdujący się w pobliżu miejsca, w którym coś się zdarzyło’.

W literaturze prawniczej wyróżniane są dwa rodzaje świadka w znaczeniu faktycznym: świadek „naoczny” (*testis ex visu*) oraz świadek „ze słuchu” (*testis ex auditu*). Świadek „naoczny” odpowiada wyżej przedstawionemu słownikowemu, a więc potocznemu, niespecjalistycznemu (nieprawniczemu) rozumieniu świadka. Świadek „ze słuchu” to osoba, której wiedza o faktach opiera się na informacjach uzyskanych od innych osób²³.

Podział świadków w znaczeniu faktycznym na świadków naocznych i świadków ze słuchu ma dość istotne znaczenie prawne (o czym będzie mowa niżej), a nie tylko porządkujące, dlatego warto zwrócić uwagę na nieco mylący charakter powyższej terminologii. Wbrew bowiem temu, co mogłyby sugerować obie przydawki („naoczny”, „ze słuchu”), kryterium odróżniającym obie kategorie świadków w znaczeniu faktycznym nie jest narząd zmysłu, za pomocą którego dana osoba uzyskała jakąś informację o otaczającej ją rzeczywistości, tylko bezpośredni lub pośredni sposób uzyskania tej informacji.

Przez bezpośredniość sposobu uzyskania informacji należy rozumieć brak pośrednictwa innego człowieka. Pośrednictwo innego człowieka może przy tym przybierać formę ustną lub pisemną. Nie ma zatem znaczenia także źródło uzyskanej informacji – osobowe (człowiek) lub rzeczowe (dokument). Świadek

²¹ Tak np. P. Singer, *Etyka praktyczna*, Warszawa 2003, s. 92–93, 113–119.

²² Zob. np. D.J. Povinelli, *Folk Physics for Apes: The Chimpanzee's Theory of How the World Works*, Oxford 2000; Animal Cognition, *List of Animals That Have Passed the Mirror Test*, 15.04.2015, <http://www.animalcognition.org/2015/04/15/list-of-animals-that-have-passed-the-mirror-test> (dostęp: 17.03.2024).

²³ R. Kmiecik, [w:] *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, red. R. Kmiecik, Kraków 2005, s. 176.

naoczny zatem to osoba, która uzyskała jakąś informację o określonym fakcie bezpośrednio za pomocą własnych zmysłów (najczęściej wzroku lub słuchu, znacznie rzadziej – innych zmysłów), natomiast świadek ze słuchu to osoba, która uzyskała informację o określonym fakcie od innej osoby, bez względu na to, czy narządem odbierającym informację pochodzącą od innej osoby był rzeczywiście narząd słuchu (np. podczas rozmowy) czy też narząd wzroku (np. z dziennika, pamiętnika lub innego dokumentu) bądź inny receptor.

Przykładowo osoba, która przeczytała cudzy pamiętnik, jest świadkiem naocznym jedynie tego, że ktoś napisał pamiętnik o zawartej w nim treści, natomiast względem opisanych tą treścią wydarzeń jest świadkiem „ze słuchu”, mimo że narząd słuchu w ogóle nie uczestniczył w procesie uzyskania informacji. Podobnie osoba, która słyszała grającą u sąsiada głośną muzykę, ale nie poszła do niego z żądaniem zaprzestania hałasowania, jest świadkiem naocznym tego, że sąsiad zakłócał ciszę nocną, mimo że nie korzystała z narządu wzroku w procesie uzyskania tej informacji. Z kolei osoba, która „przeczytała” palcami cudzy pamiętnik napisany pismem Braille’a, jest świadkiem naocznym tego, że ktoś napisał pamiętnik o zawartej w nim treści, natomiast względem opisanych tą treścią wydarzeń jest świadkiem „ze słuchu”, mimo że ani narząd wzroku, ani narząd słuchu nie były używane w procesie uzyskania informacji.

Bycie świadkiem w znaczeniu faktycznym pociąga za sobą określone konsekwencje prawne, nawet jeśli osoba będąca nim nie zostaje wezwana do złożenia zeznań, a więc nie staje się świadkiem w znaczeniu prawnym. Przykładowo w postępowaniu karnym świadek w znaczeniu faktycznym (tzw. świadek czynu) nie może być biegłym, nie może sądzić w danej sprawie, nie może być nawet protokolantem czy stenografem.

Świadek w znaczeniu prawnym (formalnym)

Świadek w znaczeniu prawnym nie jest kategorią semantycznie jednolitą. Wyróżnić można bowiem dwa rodzaje świadka w znaczeniu prawnym. Są to: świadek czynny (świadek zeznający) oraz świadek bierny (świadek przybrany, świadek czynności prawnych).

Lapidarne i trafne definicje nazwy „świadek”, uwzględniające oba powyższe rodzaje świadka w znaczeniu prawnym, podają słowniki języka polskiego.

W jednym znaczeniu świadek to „osoba powołana przez sąd w celu złożenia zeznań dotyczących okoliczności rozpatrywanej sprawy”²⁴, w drugim zaś – „osoba

²⁴ Zob. S. Dubisz (red.), *op. cit.*, s. 1594.

obecna przy dokonującym się akcie prawnym, zwykle składająca swój podpis na dokumencie potwierdzającym ten akt”²⁵.

W pierwszym znaczeniu świadek występuje tylko w postępowaniach orzeczniczych – zarówno administracyjnych, jak i sądowych. Świadek w drugim znaczeniu może występować zarówno w postępowaniach orzeczniczych, jak i w postępowaniach wykonawczych (egzekucyjnych – administracyjnym i cywilnym), a także poza postępowaniami.

Świadek czynny (świadek zeznający)

Świadek czynny to osoba fizyczna wezwana przez organ prowadzący postępowanie do złożenia w cudzej sprawie zeznań co do faktów spostrzeżonych przez siebie (świadek naoczny) lub zasłyszanych od innej osoby (świadek ze słuchu).

Osoba fizyczna staje się więc świadkiem w znaczeniu prawnym (czynnym) z chwilą powołania jej do złożenia zeznań, bez względu na to, czy stawi się na wezwanie, czy złoży jakiegokolwiek zeznania, a także czy w ogóle posiada wiedzę na temat istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy okoliczności faktycznych.

Świadkiem czynnym (zeznającym) może stać się zarówno osoba będąca jednocześnie świadkiem w znaczeniu faktycznym, jak i osoba niedysponująca informacjami na temat okoliczności istotnych dla sprawy.

Świadek czynny to najczęściej spotykana w stosunkach procesowych postać świadka w znaczeniu prawnym, a zarazem jedno z podstawowych źródeł dowodowych, obok dokumentu, biegłego i przedmiotu oględzin.

Specyficzną kategorią świadka jest świadek-biegły. Tym mianem określa się osobę fizyczną, która dzięki swoim spostrzeżeniom uzależnionym od wiedzy specjalistycznej uzyskała wiadomość o fakcie badanym w toku postępowania²⁶.

W postępowaniach karnym i administracyjnym świadek w znaczeniu faktycznym nie może występować w charakterze biegłego, bez względu na to, czy stanie się świadkiem w znaczeniu prawnym (świadkiem zeznającym). We współczesnej procedurze karnej zakaz ten jest wyraźnie sformułowany zarówno w odniesieniu do świadka w znaczeniu materialnym („świadka czynu”), jak i świadka w znaczeniu formalnym (art. 196 § 1 k.p.k.), natomiast w procedurze administracyjnej wynika z odpowiedniego stosowania do biegłych przepisów o wyłączeniu pracownika organu administracji (art. 84 § 2 w zw. z art. 24 § 1 pkt 4 k.p.a.).

Bezwzględny zakaz łączenia ról świadka i biegłego nie przewiduje polska procedura cywilna (nawiasem mówiąc, nie przewiduje takiego zakazu również w przypadku zbiegu funkcji sędziego i świadka), na pewno jednak bycie świad-

²⁵ *Ibidem*, s. 1595.

²⁶ S. Waltoś, *Wprowadzenie...*, s. 20.

kiem w sprawie może stanowić podstawę do żądania wyłączenia zarówno sędziego, jak i biegłego (art. 281 w zw. z art. 49 § 1 k.p.c.) przez stronę. Na połączenie ról świadka i biegłego pozwalał także dawny Kodeks postępowania karnego z 1928 r.

Nie ma natomiast przeszkód, aby w charakterze świadka zeznawała osoba, która ma wiedzę o dowodzonych faktach, a jednocześnie jest specjalistą w dziedzinie obejmującej jakiś przedmiot zeznania (świadek-biegły). O ile bowiem „fakt, iż ktoś był świadkiem czynu, z reguły powoduje u niego określone nastawienie psychiczne, które może mieć wpływ na bezstronność jako biegłego”²⁷, o tyle biegłość w określonej dziedzinie (specjalności) może wpłynąć na trafność spostrzeżeń i jakość zeznań jedynie pozytywnie. Nie bez znaczenia jest też fakt, że – jak słusznie zauważają T. Ereciński i M. Płachta – „biegłego może zastąpić inny biegły”, natomiast „świadka zasadniczo zastąpić się nie da”²⁸. Zeznawać jako świadek może także osoba, która jest formalnie biegłym, tzn. jest wpisana na jedną z oficjalnych list biegłych, jakie prowadzą prezesa sądów okręgowych i inne podmioty. Nawet jeśli osoba mająca kwalifikacje biegłego zeznaje o faktach spostrzeżonych właśnie dzięki swojej wiedzy specjalistycznej („wiadomościom specjalnym”), nie zmienia to charakteru jej wypowiedzi jako zeznań ani jej statusu jako świadka. Taka osoba nie może natomiast zostać powołana do sporządzenia opinii jako odrębnego od zeznań środka dowodowego²⁹.

Szczególne kategorie świadka czynnego, nieznanego innym procedurom, występują w postępowaniu karnym. Jedną z takich kategorii jest pokrzywdzony. Sytuacja pokrzywdzonego w procesie karnym jest zróżnicowana w zależności od etapu postępowania. W postępowaniu przygotowawczym ma on status strony. W postępowaniu przed sądem uruchomionym przez oskarżyciela publicznego pokrzywdzony musi przybrać rolę oskarżyciela posiłkowego (ubocznego), aby wciąż występować w charakterze strony, zwłaszcza na rozprawie. W przeciwnym wypadku pozostaje mu rola świadka. Pozycja pokrzywdzonego jako świadka w postępowaniu publicznoskargowym jest więc szczególna o tyle, że może ją zmienić, zgłaszając chęć występowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego (dawniej – jeśli okoliczności sprawy na to pozwalały – także powoda cywilnego³⁰). W ten sposób może *de facto* zwolnić się z obowiązku procesowego, jakim jest składanie zeznań. Przepisów o karaniu za uchylanie się od złożenia zeznania nie stosuje się bowiem do stron (art. 287 § 4 w zw. z art. 287 § 1 i 2 k.p.k.), a zatem

²⁷ T. Ereciński, M. Płachta, *Rola zeznań na tle zasady swobodnej oceny dowodów*, [w:] *Świadek...*, s. 134.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ R. Kmiecik, [w:] *Prawo dowodowe...*, s. 184.

³⁰ Krytycznie na temat usunięcia instytucji powoda cywilnego zob. idem, *O pokrzywdzonym i formach adhezji cywilnoprawnej w postępowaniu karnym*, [w:] *Dochodzenie roszczeń cywilnych a proces karny*, red. A. Lach, Warszawa 2018, s. 42.

w odniesieniu do pokrzywdzonego mającego status strony czynność ta traci w istocie charakter obowiązku. Powstaje jednak problem, czy przyjęcie przez pokrzywdzonego roli oskarżyciela posiłkowego lub powoda cywilnego po to, aby nie podlegać odpowiedzialności porządkowej za uchylanie się od składania zeznań – a więc w celu sprzecznym z zamierzonym przez ustawodawcę – nie stanowi obejścia prawa³¹.

Inną szczególną kategorią świadka jest w postępowaniu karnym tzw. świadek *incognito* (świadek utajniony), czyli świadek, którego personalia i wizerunek są utajnione dla stron procesu i publiczności (ale nie są „anonimowe” wobec organu procesowego³²). Instytucja świadka *incognito* została wprowadzona do polskiej procedury karnej w 1995 r.³³ w związku z pojawianiem się coraz bardziej niebezpiecznych form popełniania przestępstw, a co za tym idzie z rosnącą koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa osobom mogącym złożyć zeznania w sprawie³⁴. Zmiany te w strukturze przestępczości spowodowane były z jednej strony transformacją ustrojową, a z drugiej liberalizacją prawa karnego, w tym zwłaszcza złagodzeniem kar grożących za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu ludzkiemu.

Utajnienie świadka może nastąpić w razie obawy niebezpieczeństwa dla jego życia, zdrowia, wolności lub mienia w znacznych rozmiarach, ewentualnie takiego niebezpieczeństwa grożącego osobie mu najbliższej (art. 184 § 1 k.p.k.). O zachowaniu w tajemnicy danych osobowych świadka rozstrzyga z urzędu organ procesowy – prokurator (w postępowaniu przygotowawczym) lub sąd – wydając postanowienie, na które oskarżony i świadek mogą wnieść zażalenie do sądu (art. 184 § 5 k.p.k.). Świadcowi nie przysługuje formalne prawo wystąpienia z wnioskiem o utajnienie jego danych osobowych, więc nieprzychylenie się do ewentualnej inicjatywy świadka w tej kwestii nie wymaga wydawania przez organ procesowy postanowienia o odmowie utajnienia, a tym samym nie stwarza możliwości zaskarżenia takiej odmowy. Rozwiązanie przyznające świadkowi prawo złożenia zażalenia na postanowienie o utajnieniu jego osoby, a nieprzewidujące takiego prawa w przypadku odmowy utajnienia, należy uznać za kuriozalne, gdyż stawia „na głowie” instytucję *gravamen*, obowiązującą generalnie w procesie

³¹ Por. idem, *Orzekanie kar porządkowych z powodu niestawiennictwa świadka lub bezpodstawnej odmowy zeznań*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 2, s. 62 i n.

³² Stąd nazwa „świadek anonimowy”, używana często wobec takiej osoby w literaturze karnoprosesowej, nie jest adekwatna.

³³ Ustawa z dnia 6 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. 1995, nr 89, poz. 444).

³⁴ T. Grzegorzczak, *Świadek incognito*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, red. E. Smoktunowicz, C. Kosikowski, Warszawa–Białystok 2000, s. 1014.

karnym (art. 425 § 3 k.p.k.). To nie utajnienie danych świadka może przecież szkodzić jego interesom, tylko brak utajnienia.

Świadka *incognito* można przesłuchać w obecności oskarżonego lub jego obrońcy, ale tylko wtedy, gdy zapewni się warunki techniczne wykluczające możliwość rozpoznania świadka nie tylko na podstawie jego fizjonomii, ale także jego innych cech fizycznych, jak zwłaszcza głos³⁵. Również protokół zeznań świadka *incognito* można udostępniać oskarżonemu i jego obrońcy tylko w sposób uniemożliwiający ujawnienie tożsamości świadka (art. 184 § 2 k.p.k.), a odczytać na rozprawie – tylko po uprzednim wyłączeniu jej jawności (art. 393 § 4 k.p.k.). Sprawą dyskusyjną jest to, jakie elementy protokołu zeznań – oprócz rzecz jasna podanych danych osobowych – powinny być usunięte z wersji udostępnianej oskarżonemu i jego obrońcy jako umożliwiające rozpoznanie świadka.

Trzecią szczególną kategorią świadka charakterystyczną tylko dla procedury karnej jest tzw. świadek koronny. Świadek koronny to sprawca przestępstwa, który w zamian za obietnicę poniesienia ścigania go lub złagodzenia odpowiedzialności składa zeznanie obciążające innych, znacznie groźniejszych przestępców³⁶. Instytucja świadka koronnego została wprowadzona do polskiej procedury karnej w 1997 r.³⁷. Motywy jej wprowadzenia były podobne jak w przypadku świadka *incognito*, z potrzebą zwalczania coraz groźniejszej przestępczości zorganizowanej na czele.

Świadkiem koronnym może zostać tylko podejrzany (tj. osoba, której w toku śledztwa lub dochodzenia przedstawiono zarzuty), który jeszcze przed wniesieniem wobec niego aktu oskarżenia przekazał informacje mogące przyczynić się do ujawnienia okoliczności przestępstwa i wykrycia pozostałych sprawców oraz zobowiązał się złożyć przed sądem wyczerpujące zeznanie w tym zakresie. Świadkiem koronnym może zostać jedynie sprawca określonych w ustawie przestępstw (jak zabójstwo, zamach na życie Prezydenta, rozbój, szantaż, nielegalny wyrób i handel materiałami wybuchowymi lub bronią, handel ludźmi, uprowadzenie osoby za granicę w celu uprawiania prostytucji, fałszerstwo pieniądza itd.) popełnionych w zorganizowanej grupie, jak również członek zorganizowanej grupy przestępczej. Świadkiem koronnym nie może być jednak założyciel zorganizowanej grupy przestępczej lub osoba kierująca nią, sprawca, niedoszły sprawca lub uczestnik zabójstwa, a także prowokator.

W sprawie dopuszczenia dowodu z zeznań świadka koronnego rozstrzyga sąd na wniosek prokuratora, złożony za zgodą prokuratora apelacyjnego lub Naczelnego Prokuratora Wojskowego. Jeśli sąd wyda postanowienie odmowne,

³⁵ Idem, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2001, s. 454–455.

³⁶ Idem, *Świadek koronny*, [w:] *Wielka encyklopedia...*, s. 1014.

³⁷ Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. 1997, nr 114, poz. 738).

wyjaśnienia niedoszłego świadka koronnego nie mogą być wykorzystane jako dowód i podlegają zniszczeniu. W przypadku dopuszczenia takiego dowodu, a tym samym nadania jednemu ze sprawców statusu świadka koronnego, postępowanie karne wobec niego wyłącza się do odrębnego procesu i zawiesza, a po uprawnieniu się orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, w której był on świadkiem koronnym – podejmuje i umarza. Świadek koronny nie podlega więc karze za przestępstwo, w związku z którym zeznawał w takim charakterze, chyba że okaże się, iż zeznał nieprawdę, zataił prawdę albo w ogóle nie mógł uzyskać statusu świadka koronnego, gdyż np. kierował grupą przestępczą. Za przestępstwo, w sprawie którego zeznawał jako świadek koronny, zostanie skazany także wtedy, gdy popełni nowe przestępstwo, działając w zorganizowanej grupie.

W trakcie zeznawania świadek koronny nie może odmówić zeznań ani odpowiedzi na pytanie, natomiast może żądać przesłuchania z wyłączeniem jawności. W razie zagrożenia dla życia lub zdrowia świadka koronnego lub osób mu najbliższych, państwo może im zapewnić ochronę osobistą, pomóc zmienić miejsce pobytu lub miejsce zatrudnienia, udzielić pomocy finansowej, a także wydać dokumenty umożliwiające używanie innych niż własne danych osobowych, również w celu przekroczenia granicy.

Świadek bierny (świadek przybrany)

Świadek przybrany to osoba, której rola sprowadza się do biernego uczestnictwa przy dokonywaniu określonych czynności prawnych (procesowych i materialnoprawnych) przez inne podmioty.

Cel obecności świadka przybranego jest różny w zależności od tego, czy ma on być obecny przy dokonywaniu czynności przez organ państwa czy przez obywateli. Obecność świadka przy dokonywaniu określonych czynności (procesowych) przez organ państwa ma zazwyczaj w założeniu spełnić dwie funkcje: zapewnić prawidłowość tych czynności oraz umożliwić wykazanie tej prawidłowości w przypadku, gdyby została ona przez kogoś podważona. Obecność świadka przy dokonywaniu określonych czynności (materialnoprawnych) przez obywateli ma zapewnić możliwość wykazania, że określona czynność została rzeczywiście dokonana. W pewnym sensie świadek bierny jest więc potencjalnym źródłem dowodu „z przeznaczenia”.

W postępowaniu karnym świadek przybrany powoływany jest do uczestniczenia w takich czynnościach procesowych jak: przeszukanie (art. 222, art. 224 § 2 i 3 k.p.k.), okazanie (art. 177 § 3 k.p.k.), eksperyment procesowy (art. 211 k.p.k.), oględziny i otwarcie zwłok (art. 209 § 5 k.p.k.). Jego głównym zadaniem jest dopilnowanie, aby działania organu procesowego były zgodne z zasadą praworządności. Instytucja świadków przybranych wypełnia więc w postępowaniu karnym

– podobnie jak w innych postępowaniach – przede wszystkim rolę gwarancyjną. Ponadto, jak wskazuje się w doktrynie, udział świadków w procesie karnym jest czynnikiem kontroli społecznej organów postępowania karnego³⁸. Świadcowie przybrani mogą być zobowiązani do złożenia zeznań na okoliczność przebiegu i wyników czynności procesowych (np. czy ujawniono konkretny przedmiot), gdy zaistnieją co do tego wątpliwości.

Powołanie świadków przybranych jest niezbędne także w celu przeprowadzenia czynności dowodowej zwanej okazaniem. Okazanie polega na pokazaniu osobie przesłuchiwanej (zazwyczaj świadkowi) innej osoby (zazwyczaj podejrzanego) w celu jej rozpoznania. Rozpoznanie nie jest więc elementem czynności (ani tym bardziej odmianą okazania³⁹), tylko jej możliwym wynikiem⁴⁰. Zgodnie z art. 173 § 3 k.p.k. podczas okazania osoba okazywana powinna znajdować się w grupie obejmującej łącznie co najmniej cztery osoby. Przeprowadzenie okazania wymaga zatem przywołania co najmniej trzech świadków przybranych. Wymaga się bowiem, aby wśród okazywanych osób nie było funkcjonariuszy organu dokonującego okazania⁴¹. Podczas okazania osoba okazywana wybiera według swego uznania miejsce w grupie osób przybranych⁴². Należy zwrócić uwagę na szczególną rolę świadków przybieranych do okazania – wyłączenie sugestii (art. 173 § 1 k.p.k.), a tym samym uwiarygodnienie wyniku czynności, tj. ewentualnego rozpoznania. Funkcja ta odróżnia świadków przybieranych do okazania nie tylko od świadków zeznających, ale także od świadków przybranych powoływanych do uczestniczenia przy dokonywaniu innych czynności.

Podobną funkcję jak w postępowaniu karnym (pomijając świadków przybieranych do okazania) pełni świadek przybrany w postępowaniach egzekucyjnych – zarówno cywilnym, jak i administracyjnym. Powołuje się go po to, by obserwował przebieg czynności egzekucyjnych. Jego rola sprowadza się zatem do samej obecności przy dokonywaniu takich czynności w celu zapewnienia należytego (prawidłowego) ich przeprowadzenia⁴³. Jednocześnie obecność świadka przy dokonywaniu czynności egzekucyjnych ma zapobiec zbędnym skargom stron⁴⁴. K. Knoppek zwraca uwagę również na to, że obecność świadków jest realizacją społecznej kontroli czynności egzekucyjnych, upatrując w tym jednocześnie po-

³⁸ B. Hołyst, *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków*, Warszawa 1989, s. 27.

³⁹ Tak S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2002, s. 377.

⁴⁰ T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, s. 423.

⁴¹ § 5 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 czerwca 2003 r. w sprawie warunków technicznych przeprowadzenia okazania (Dz.U. 2003, nr 104, poz. 981).

⁴² § 8 powołanego wyżej rozporządzenia.

⁴³ J. Lang, [w:] E. Bojanowski, J. Lang, *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi*, Warszawa 2010, s. 176.

⁴⁴ O. Marcewicz, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Kraków 2005, s. 1248.

dobieństwa tej instytucji do udziału osób zaufania w posiedzeniach przy drzwiach zamkniętych⁴⁵.

W prawie cywilnym – odmiennie niż w procesie karnym lub w postępowaniu egzekucyjnym, gdzie świadkowie przybrani towarzyszą dokonywaniu czynności realnych przez organy procesowe lub ich pracowników – instytucja świadka przybranego występuje w związku z dokonywaniem czynności materialnoprawnych (składaniem oświadczeń woli) przez podmioty prawa cywilnego, a nie organy procesowe. Ich obecność może warunkować ważność czynności albo tylko jej prawidłowość.

Obecność świadków jest wymagana m.in. dla ważności „ostatniej woli”, czyli testamentu. Dla ważności testamentu obecność świadków jest wymagana, gdy ostatnia wola przybiera postać tzw. testamentu allograficznego albo testamentu ustnego.

Testament allograficzny sporządza się w ten sposób, że spadkodawca oświadcza swoją ostatnią wolę ustnie do protokołu wobec wójta (burmistrza, prezydenta miasta), starosty, marszałka województwa, sekretarza gminy bądź powiatu albo kierownika urzędu stanu cywilnego. Warunkiem skuteczności tak sporządzonego testamentu jest obecność dwóch świadków, którzy po odczytaniu protokołu powinni podpisać go wraz ze spadkodawcą i osobą urzędową (art. 951 k.c.).

Testament ustny (dopuszczalny jedynie wtedy, gdy istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy albo zachowanie zwykłej formy testamentu jest z jakichś powodów niemożliwe lub bardzo utrudnione) spadkodawca może sporządzić przez ustne oświadczenie ostatniej woli przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków (art. 952 k.c.).

Obecność dwóch pełnoletnich świadków jest wymagana przy składaniu przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński (art. 7 § 1 k.r.o.). Przepis ten ma jednak charakter wyłącznie porządkowy. Brak świadków przy zawieraniu związku małżeńskiego nie powoduje bowiem ani nieważności, ani tym bardziej nieistnienia małżeństwa, o ile oświadczenia nupturientów, że wступują ze sobą w związek małżeński, zostają złożone zgodnie z art. 1 k.r.o., czyli przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, przy ich jednoczesnej obecności⁴⁶.

Mimo odmiennej roli świadków przybranych i niestosowania do nich przepisów dotyczących świadków czynnych (zeznających) warto pamiętać o tym, że

⁴⁵ K. Knoppek, *Świadkowie czynności egzekucyjnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1991, nr 1, s. 80.

⁴⁶ K. Pietrzykowski, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, s. 178–179. Zob. także: orzeczenie SN z dnia 7 czerwca 1958 r., 2 CR 293/58, OSP 1959, nr 10, poz. 260, z głosem B. Dobrzańskiego, „Państwo i Prawo” 1959, z. 10, s. 696, oraz z głosem J. Litwina, *Legalis*.

osoby te w pewnych okolicznościach mogą stać się świadkami powołanymi do zeznawania (np. w razie złożenia powództwa przeciwko komornikowi o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej czynnościami egzekucyjnymi wierzyciela, dłużnikowi lub osobie trzeciej). Powinni być zatem dobierani w taki sposób, aby nie okazało się, że ich uczestnictwo było w zasadzie bez znaczenia z uwagi na przewidziane przepisami prawa ograniczenia w przeprowadzaniu dowodu z zeznań świadków (jak zwłaszcza niedopuszczalność zeznawania czy prawo odmowy zeznań – np. art. 82 i 83 k.p.a., art. 259–261 k.p.c., art. 182–186 k.p.k.). Dlatego mimo braku (w większości przypadków) formalnych przeciwwskazań względem możliwości przywołania na świadków członków rodziny i domowników osób, które dokonują czynności albo wobec których lub u których dokonywane są czynności, należy unikać takiej praktyki⁴⁷.

W ogólnym postępowaniu administracyjnym występuje wyłącznie świadek czynny. W przepisach Kodeksu postępowania administracyjnego termin „świadek” występuje w dwóch kontekstach proceduralnych: wyłączenia pracownika oraz przesłuchania.

W kontekście wyłączenia pracownika chodzi zarówno o świadka w znaczeniu prawnym (ściślej: świadka czynnego), jak i o świadka w znaczeniu faktycznym (ale tylko „naoczny”). Zgodnie z art. 24 § 1 pkt 4 k.p.a. pracownik organu podlega wyłączeniu od udziału w postępowaniu, gdy w sprawie będącej przedmiotem postępowania był świadkiem lub biegłym. Nie stanowi natomiast przyczyny wyłączenia fakt, że pracownik wie o okolicznościach istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy (tzw. faktach prawotwórczych) „z drugiej ręki” („ze słyszenia”). W doktrynie procesu karnego wyraźnie odróżnia się taką sytuację od sytuacji, gdy sędzia był świadkiem „naocznym” czynu będącego przedmiotem postępowania, akcentując fakt, że tylko ta druga sytuacja skutkuje wyłączeniem sędziego z mocy ustawy. Uzasadniając taką wąską interpretację ustawowego zwrotu „był świadkiem czynu”, zwraca się uwagę na dwie kwestie: 1) najbardziej sugestywnie wpływają na człowieka fakty bezpośrednio przez niego postrzegane; 2) stosunek sędziego do sprawy – jeżeli nie był on świadkiem czynu, lecz miał o nim lub o jego sprawcy pewne wiadomości (szczególnie gdy chodzi o ławników, zachodzi to stosunkowo często) – może być ze względu na treść posiadanych wiadomości lub ich źródło mniej lub bardziej obojętny⁴⁸.

W kontekście przesłuchania termin „świadek” występuje oczywiście w znaczeniu prawnym, procesowym. W szczególnych jurysdykcyjnych postępowania

⁴⁷ Por. K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 1316.

⁴⁸ E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis i iudex suspectus w polskim procesie karnym*, Lublin 1994, s. 29.

niach administracyjnych może występować świadek bierny (świadek przybrany). Przykładowo w postępowaniach antymonopolowych możliwość udziału takiego świadka związana jest z dopuszczalnością przeprowadzenia w tych postępowaniach czynności przeszukania. Zgodnie z art. 91 u.o.k.k. sąd ochrony konkurencji i konsumentów może, na wniosek Prezesa UOKiK, udzielić zgody na przeprowadzenie przez funkcjonariuszy Policji przeszukania i na dokonanie zajęcia przedmiotów mogących stanowić dowód w sprawie, jeżeli istnieją uzasadnione podstawy do przypuszczenia, że w lokalu mieszkalnym lub innym pomieszczeniu, nieruchomości lub środku transportu są przechowywane akta, księgi, dokumenty, informatyczne nośniki danych i inne przedmioty mogące mieć wpływ na ustalenie stanu faktycznego istotnego dla prowadzonego postępowania.

Bibliografia

- Adamiak B., Borkowski J., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2011.
- Animal Cognition, *List of Animals That Have Passed the Mirror Test*, 15.04.2015, <http://www.animalcognition.org/2015/04/15/list-of-animals-that-have-passed-the-mirror-test> (dostęp: 17.03.2024).
- Bentham J., *Traktat o dowodach sądowych*, Gniezno 1939.
- Bojanowski E., Lang J., *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi*, Warszawa 2010.
- Clerc F., *Le procès pénal en Suisse Romande (Etudè de l'influence du droit francois sur les de procedure pénale en vigueuren Suisse Romande)*, Paris 1955.
- Daniel P., *Administracyjne postępowanie dowodowe*, Wrocław 2013.
- Dubisz S. (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 2008.
- Ereciński T., Płachta M., *Rola zeznań na tle zasady swobodnej oceny dowodów*, [w:] *Świadek w procesie sądowym*, red. S. Waltoś, Warszawa 1985.
- Fojnicki I.J., *Kurs ugotownago sudoproizwodstwa*, t. 1, cz. II: *Priedmiot processa*, S.-Pietierburg 1896.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2001.
- Grzegorzczak T., *Świadek incognito*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, red. E. Smoktunowicz, C. Kosikowski, Warszawa–Białystok 2000.
- Grzegorzczak T., *Świadek koronny*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, red. E. Smoktunowicz, C. Kosikowski, Warszawa–Białystok 2000.
- Hołyst B., *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków*, Warszawa 1989.
- Iserzon E., Starościak J., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, teksty, wzory i formularze*, Warszawa 1970.
- Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Kraków 2005.
- Janowicz Z., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 1999.
- Jendrośka J., *Potrzeba nowego modelu procedury prawnej w administracji*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 3.

- Kmieciak R., *O pokrzywdzonym i formach adhezji cywilnoprawnej w postępowaniu karnym*, [w:] *Dochodzenie roszczeń cywilnych a proces karny*, red. A. Lach, Warszawa 2018.
- Kmieciak R., *Orzekanie kar porządkowych z powodu niestawiennictwa świadka lub bezpodstawnej odmowy zeznań*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 2.
- Kmieciak R., *Oskarżyciel posiłkowy w procesie karnym*, Warszawa 1977.
- Kmieciak R. (red.), *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Kraków 2005.
- Knoppek K., *Pojęcie świadka w znaczeniu procesowym*, „Palestra” 1982, nr 4–5.
- Knoppek K., *Świadkowie czynności egzekucyjnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1991, nr 1.
- Łaszczyca G., Martysz C., Matan A., *Postępowanie administracyjne ogólne*, Warszawa 2003.
- Pfenninger H.F., *Probleme des schweizerischen Strafprozessrechtes*, Zürich 1966.
- Piasecki K., *System dowodów i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2012.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Povinelli D.J., *Folk Physics for Apes: The Chimpanzee's Theory of How the World Works*, Oxford 2000.
- Rybicki Z. (red.), *Mała encyklopedia prawa*, Warszawa 1980.
- Singer P., *Etyka praktyczna*, Warszawa 2003.
- Skrętowicz E., *Iudex inhabilis i iudex suspectus w polskim procesie karnym*, Lublin 1994.
- Służewski J., *Postępowanie administracyjne*, Warszawa 1982.
- Szober S., *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 1965.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 1981.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2002.
- Waltoś S., *Wprowadzenie do badań*, [w:] *Świadek w procesie sądowym*, red. S. Waltoś, Warszawa 1985.
- Wierzbowski M. (red.), *Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne*, Warszawa 2020.
- Wróbel A., Jaśkowska M., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Zieliński A., Flaga-Gieruszyńska K., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2012.

Abstrakt: Fakt bycia świadkiem w sprawie będącej przedmiotem postępowania sądowego lub administracyjnego pociąga za sobą istotne konsekwencje proceduralne dla takiej osoby, zwłaszcza w kontekście zakazu łączenia określonych ról procesowych i obowiązku stawienia się na wezwanie. Z tego względu niezwykle ważne jest precyzyjne określenie, jakie cechy lub zasłogi przesądzają o posiadaniu przez dany podmiot statusu świadka. Tymczasem termin „świadek” nie ma w języku polskim jednego, uniwersalnego znaczenia. Przede wszystkim funkcjonuje pojęcie świadka w znaczeniu faktycznym i pojęcie świadka w znaczeniu prawnym. Świadek w znaczeniu prawnym nie jest przy tym jednolitą instytucją, ponieważ regulacje prawne pozwalają wyróżnić świadka czynnego i świadka biernego, których funkcje procesowe są zgoła odmienne. Nawet desygnaty nazwy „świadek czynny” mają różne cechy konstytutywne w zależności od gałęzi prawa procesowego. Niezależnie od tego na gruncie samej tylko procedury karnej funkcjonują szczególne kategorie świadka czynnego, o specyficznych prawach i obowiązkach lub trybach przesłuchiwania: świadek *incognito*, świadek koronny i świadek pokrzywdzony.

Słowa kluczowe: świadek; świadek w znaczeniu prawnym; świadek w znaczeniu faktycznym; świadek bierny; świadek czynny; świadek naoczny; świadek ze słuchu

Abstract: Being a witness in a case that is the subject of court or administrative proceedings entails significant procedural consequences for such a person, especially related to the prohibition of combining specific procedural roles and the obligation to appear when summoned. For this reason, it is extremely important to precisely determine what features or events determine whether a given entity has the status of a witness. However, the term “witness” does not have one, universal meaning in Polish. First of all, there is the concept of a witness in the factual sense and the concept of a witness in the legal sense. Furthermore, a witness in the legal sense is not a uniform institution, because legal regulations allow us to distinguish between an active witness and a passive witness, whose procedural functions are completely different. Even the referents of the name “active witness” have different constitutive features depending on the branch of procedural law. Regardless of this, within the criminal procedure itself, there are special categories of active witnesses, with specific rights and obligations or modes of examining: incognito witness, state’s evidence and injured party.

Keywords: witness; witness in the legal sense; witness in the factual sense; passive witness; active witness; eyewitness; hearsay evidence